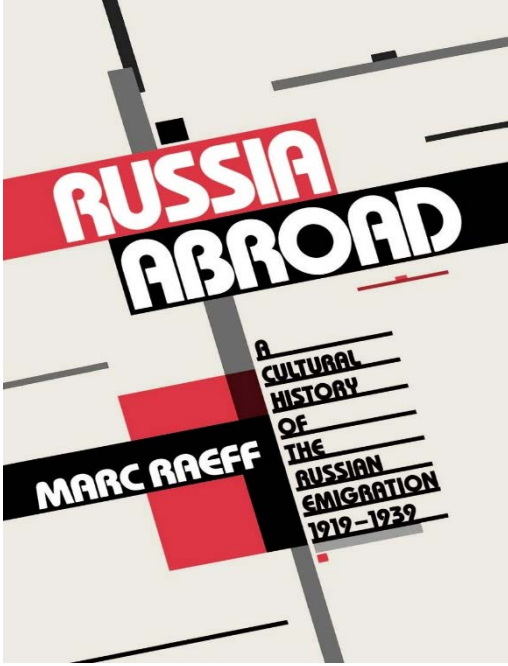

Marc Raeff, *Russia Abroad, A Cultural History of the Russian Emigration 1919-1939*, Oxford University Press, 1990, 239 s., ISBN 0-19-505683-3

 Erdal BİLGİÇ^a

Ünlü Rus tarihçisi Marc Raeff'in *Russia Abroad* başlıklı kitabı Sovyetler Birliğinin dağılmasına yakın 1990 yılında Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından basıldı. Yeni kurulacak Rusya Federasyonu'na kültürel köklerini hatırlatmaya yardımcı olması için planlandığı anlaşılan kitap aynı zamanda özellikle Türkiye'de Beyaz Ruslar hakkında araştırma yapan tarihçiler için başvuru kaynağı olma özelliğini hâlâ sürdürmektedir. Beyaz Rusların, ya da Raeff'in tabiriyle sürgünlerin, tarihi hakkında üretilen metinler anlatı kurgusu kırılması güç bazı stereotipleri içerir. Genelde dönemin gazetelerinin kaynak olarak kullanıldığı bu metinler zengin bir hayattan fakirliğe uzanan öznelerin çoğunun adının bile anılmadığı yaşamlarından birer

cümle halinde bahsedilerek işgal İstanbul'unun veyahut savaş sonrası Avrupa şehirlerinin farklı bir rengi olarak sunulmasından ibarettir. Hâlbuki sürgünlerin hayatlarının gerçekliği geldikleri ülkenin sadece maddi boyutlarını değil kültürel boyutlarını da beraberinde taşır. Türkiye'de bu algıyı kıran en önemli çalışmaları akademisyen Pınar Üre geçmişte tarihçilerin kurguladıkları stereotipleri yıkararak yapar. Bu çalışma ise günümüzde hala Rusya ve Ukrayna Savaşından dolayı geçerliliğini koruyan göç olgusunun kültürel alanı üzerine çalışacak araştırmacıların ana başvuru kaynaklarından biri olan Marc Raeff'in kitabının stereotipler yaratmadan bir tarih metninin kurgulanmasına nasıl katkı sağlayacağı üzerine odaklanmaktadır.

^a Dr., İstanbul/Türkiye, erdalbilgic@yahoo.com

Marc Raeff'in çalışmasının amacı kanuni ve fiziki sınırları içermeden Bolşevik Devrimi'nin ardından Rusyalı sürgünlerin diğer ülke toplumları içinde ürettikleri kültürel hayatı incelemektir. Raeff kitabında Kızıl Ordu'dan kaçan, Bolşevik Rejime karşı olan ve bu rejim yönetimi altında yaşamak istemeyerek Rusya'yı terk eden herkesi Rusya Sürgünleri olarak kabul eder. Milliyeti ne olursa olsun kitabında bir tanım altında sürgün olarak nitelediği insanların başlarda Rusya'dan mecburi ayrı kalışlarını geçici olacağını düşündüklerini belirtir. Bu yüzden farklı coğrafyalarda ve ülkelerde bulunan sürgünler buralardaki gündelik hayatlarını Bolşevik Rejiminin kısa sürede çökeceği üzerine kurgulamıştır. Ancak zamanla Sovyetler Birliği yönetiminin rejimini güçlendirerek yola devam etmesi sürgünlerin kendilerine Rusya kültürünü, değerlerini ve geleneklerini korumak ve devam ettirmek üzerine görev biçmelerine neden oldu. Sürgünlerin asimile olmaktan çekinmeleri ve Rusya'yı terk etmiş olsalar dahi Rusya'nın gelenek ve göreneklerine mümkün olduğunca yakın olmalarını sağladı. Raeff'e göre Sürgünlerin tamamını Beyaz Ordu mensubu olarak tanımlamak doğru değildir. Raeff kitabında bu basite indirgemeci tavrı eleştirerek ve stereotipler oluşturmaktan kaçınarak sürgünlerin arasında yargıçların, akademisyenlerin, entelektüellerin, iş adamlarının, burjuvaların, sanatçıların, öğretmenlerin, basit köylülerin, farklı din, dil ve ırklardan insanlar olduğu vurgusunu yapar. Raeff'in tanımlamasına göre Beyaz Rusları homojen bir grup olarak tanımlamak doğru değildir. Birçok ülkeye ve kıtaya yayılmış Rusya toplumunun birçok sınıf ve halkına mensup bireyler söz konusudur. Toplumun farklı katmanlarından heterojen grupların oluşturduğu sürgünlerin Marc Raeff'in kitabında her ne kadar gerçek hayatta politik mücadeleleri devam etse de onların siyasi duruşları ve tavırları yer almaz.

Marc Raeff kitabının ilk bölümüne Dostoyevski'nin "Ezilmiş ve Aşağılanmışlar" kitabına atıf yaparak bu başlığı koymuştur. Kızıl Ordu'ya yenilen Beyaz Ordu mensupları Rusya'yı terk edip başka ülkelere sığınan ilk gruptur. İkinci aşamada Raeff'in ilgileneceği toplumun diğer katmanlarındaki insanların tahliyesi gerçekleşti. Sivillerin ağırlıkta olduğu bu insanlar imparatorluğun Ukrayna ve Mançurya sınırları üzerinden ülkeyi terk ettiler. Sürgünlerin ilk duraklarından biri İstanbul'du. Ancak şehir zaten işgal altındaydı ve sürgünlere gelecekteki hayatlarını kurabilecekleri fırsatları vaat etmiyordu. Ekonomisi mülteci göçünü kabul edecek kadar iyi olmayan İstanbul'da belli bir süre kalan sürgünlerin çoğunun ikinci durakları Bulgaristan, Almanya, Fransa, Sırp Krallığı, Çekoslovakya, Polonya gibi ülkeler oldu. Raeff'in belirttiğine göre göç edenlerin çoğu yaşları arasında değişen bekâr erkeklerdi. Profesyonel iş hayatına sahip olanların birçoğu göç ettikleri ülkelerde dil bariyerine takılmadan iş bulabildiler. Ancak büyük bir çoğunluğu yoklukla sürececek uzun yıllar bekliyordu. Raeff'e göre sürgünler üzerinde üretilen romanların ve filmlerin çoğu genelde bu insanların eski zengin erkekler ve aristokratlar olduğu ve yeni hayatlarında artık şoför, garson, vale oldukları stereotipler üretirler. Ancak gerçekte yaşananlar yaratılan bu stereotiplerden farklıdır. Kitabının ilk bölümünde sürgünlerin gündelik hayatında yaşanan maddi zorlukların çerçevesini çizen Raeff dünyanın birçok yerinden yapılan yardımlardan ve özellikle dini cemaatlerin organize ettiği çalışmalardan bahseder. Ancak Raeff'e göre Sovyet Rejimine karşı olan güvensizlik buldukları ülkelerde Rusyalı sürgünlere de aynı şekilde yansdı. Savaş sonrasında Avrupa kentleri zaten yorgun ve ekonomik problemler içeren yerlerdi.

Sürgünler de Avrupa'nın ekonomik ve toplumsal durumundan nasibini aldılar.

Gurbetteki Rusya olarak Türkçeye tercüme edebileceğimiz kitabının ikinci bölümünde Raeff sürgünlerin buldukları ülkelerde nasıl eğitimlerine devam ettiklerini ve eğitim çağına gelen çocuklarına nasıl imkânlar çerçevesinde ilk ve orta eğitimlerini sunduklarını anlatır. İlk amaç sürgündeki çocukların fiziksel ve psikolojik travmalarını eğitim kurumları aracılığı ile sarmaktır. Ayrıca çocukların ailelerinin çoğunun ekonomik durumu iyi değildir. Sağlık ve gıda yardımlarına ihtiyaçları vardır. Hatta çoğunun bu imkânı sürgünde kurulan Rus eğitim kurumları tarafından sağlandığı Raeff'in iddiaları arasında yer alır. Rus Zemgor kurumları yetimhanelerin, okulların kurulmasında yaptığı maddi yardımlarla birçok sorunun çözülmesinde katkı sundu. Devrim öncesinde Rus eğitim kurumlarının pedagojik yaklaşımları oldukça gelişmişti. Eğitim çağına gelen çocukların savaş yıllarından ve göçten kaynaklanan travmalarının aşılmasında sürgünde kurulan eğitim kurumları işlevsel bir rol aldı.

Raeff ayrıca sürgündeki eğitim kurumlarının oluşturulmasının en önemli sebepleri arasında sürgünlerin Bolşevik Rejimin kısa süre sonra yıkılacağı ve ardından sürgünde Rusya kültürü ve eğitimi ile yetişen çocukların Rusya'nın geleceğinde söz sahibi olacağı inancı olduğunu iddia eder. Sürgünlerin mülteci okullarında eğitim almaları bu yüzden çok önemliydi. Ancak gerçekte sürgünlerin birçoğu Rusya'yı ne bir daha görebildi ne de ülkenin nasıl bir evrim geçirdiğine şahit olabildi. Mülteci okulları çok dilliydi. Okullar ilerlemeci ve aydınlanmacı, sıkı bir pedagoji eğitiminden geçmiş öğretmenler tarafından yönetiliyordu. Ancak ilk ve ortaokullardan sonra sürgündeki çocuklarının eğitimlerine lise seviyesinde devam etmeleri oldukça zor oldu. Gimnazyum tarzında kurulan ve Rus Liseleri olarak az sayıda okul İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber kapandı. Diğer yandan sürgündeki çocukların özgür Rusya'yı yönetme hayalleri ile eğitim alırken Sovyet eğitim sistemi de değişiyordu. 1930'larda Stalin bambaşka bir eğitim sistemi ile geçmişiyse barışık bir neslin yetiştirilmesine başlamıştı. Yetişkinler ise sürgünde bazı akademi üyelerinden seminer tarzında dersler alabildi. Prag'da hukuk ve sosyal bilimler olmak üzere iki fakülte kuruldu. Ayrıca Ukrayna Üniversitesi açıldı. Bizans sanat ve tarihi birikimini devam ettiren The Kandokov Seminerleri düzenlendi. G. Vernadsky gibi ünlü tarihçiler birçok üniversitede ders verdi ve tarih kitapları yazdı. Böylelikle Bizans çalışmalarının önemli bir kısmı sürgünler aracılığıyla Batıya aktarılmış oldu. Fen bilimlerinde birçok Rus profesör yaşadıkları ülkelerdeki üniversitelerde istihdam edildiler. Londra, Varşova, Sofya, Riga, Kharbin, Berlin, Prag gibi şehirlerde birçok okuma salonu ve kütüphane kuruldu. Prag'da Rus Tarihi Arşivi ve kütüphanesi en meşhuru oldu. Berlin'de kurulan Rus Devrimi Arşivi İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetlere götürüldü.

Raeff kitabının bir sonraki bölümünde sürgünlerin buldukları ülkelerdeki basın yayın faaliyetlerinin izini sürer. Rusya'nın en yaratıcı kültürel varlığı kelimelerdi. Edebiyat literatürü devrim öncesi Rus kültürünün ana taşıyıcısı olmuştu. Sürgündeki Ruslar içinde basılı yayınlar kültürlerinin devamı için yardımcı olacaktı. Dergi ve gazete basmak, dağıtmak ve okuyuculara ulaştırmak pahalı bir işti. Ayrıca yeni sürgündekiler arasında yeni mücadelelerin, çekişme alanlarının ortaya çıkmasına neden oldu. Herkesin zevki, ideolojisi ve entelektüel seviyesi farklıydı. NEP (Yeni Ekonomi Politikası)

döneminde özellikle basılacak olan yayınların Sovyetlerde dağıtılma ihtimali doğdu. Sürgünler Maksim Gorki ile irtibat kursalar da Sovyet yönetimi sürgündeki Rusların yayınlarının ülkeye girmesine müsaade etmedi. 1930'ların sonlarına doğru basıldıkları ülkelerde ancak dolaşıma sokulabilen ürünler oldular. Almanya en fazla yayının basıldığı ülkeydi. Mülteci sayısı fazla, aralarındaki okuryazar oranı yüksekti.

Bolşevik Rusya'dan Berlin'e şair Mayakovsky ve Yesenin, romancı Belyi ve Gorki gibiler geliyordu. Sürgündekiler bu sanatçıların modernist tavırlarından etkilendiler. Prag'ta sürgün akademisyenler vardı. Filozof, sanatçılar ve yazarlar ise Paris'teydi. YMCA (Genç Hıristiyan Erkekler Birliği) gibi dini örgütlenmeler sürgünlere dini kitaplar ve fonlar sağladı. En çok ihtiyaç duyulan okullar için kitaplarıydı. Sovyetler bu sıralarda yeni alfabe ile bastıkları kitapları çok daha ucuza Avrupa'daki şehirlere göndermeye başladı. Devrim sonrasında basılan sürgünlerin biyografi ve anı yazıları mülteciler arasında çok okuyucu buldu. Sürgündeki Ruslar metinlerini farklı dillere çevirip dertlerini belki de daha iyi anlatabilirdi ancak tercüme maliyetli bir işti. Sürgündeki gazetelerden olan *Posledniye Novosti, Rul, Sevodnya* gibi gazeteler popüler İngilizce tefrika romanlarını Rusçaya çevirip yayınlıyordu. Rusça yayınların büyük çoğunluğu yağmurlardan sonra büyüyen mantarlar gibi bir anda türeyip sonra aniden yok oldular. *Novaya Russkaya Kniga, Svobodnaya Rossiya, Novosti Literaturny* en güzel örnekleriydi. Basılı materyal mültecilerin eğitimlerine, entelektüel ve kültürel hayatlarına devam etmeleri için elzemdi. Berlin'deki Petropolis yayınevi 1938'e kadar metin yayınlamaya devam etti. Münih anlaşmasından sonra taşınmak zorunda kaldı. *Poslendniye Novosti* 1920-1940 arasında yayın yaptı ve en çok okunan gazete oldu. Liberal bir gazeteydi ve farklı hükümetlerden destek alıyordu. Monarşi yanlısı bir yayın politikası vardı. 23.000 tiraja ulaştığı zamanlar oldu. Rakibi *Vozrojdenie* gazeteyi Masonik ve Sovyet destekçisi olmakla suçladı. Sürgünde ayrıca Menşevikler de vardı. Kendi aralarında sol ve sağ olarak ayrıldılar. *Sotsialistiçeskiy Vestnik* Menşeviklerin dergisiydi. Menşevik solcular NEP'i destekliyorlardı. *Vestnik* yayınlarına 1921-1963 arasında devam etti. *Volya Rossiya* Sosyalist Devrimcilerin Prag'taki yayınıydı. Stalin'in Sovyetlerden bilgi akışını kesmesiyle sürgünlerin Rusya'daki gelişmeleri anlamalarını zorlaştıran bir hamle oldu.

Marc Raeff sürgünlerin basın ve yayın faaliyetlerini tartıştıktan sonra bir sonraki bölümde sürgünlerin Rus kültürünü sürgün günlerinde yeniden nasıl yorumladıklarını, kendi aralarında nasıl sürdürdüklerini ve yeniden nasıl ürettiklerini tartışır. Sürgünlerin arasında ilk polemik konularından birisi Tolstoy'un köylüler ve anarşizm üzerine olan görüşleridir. Sürgünler arasında Tolstoy'un dini ve felsefik görüşlerinin ideolojik görüşlerinin devrimin olmasında etkili olduğu düşünülüyordu. Ancak yine de Tolstoy'un politik görüşlerinin romancılığından ayrılması gerektiğini de savunanlar vardı. Özellikle şiir alanında Bolşevizm iktidarını kaybedince Rus şiirinin yükseğe geçeceğine olan inanç yüksekti. Rus Balesi yurtdışında sanat alanında en kolay adapte olan grup oldu. Filozoflar özellikle Paris'te Avrupa düşün dünyasını etkilemeye devam etti. Dilbilimciler Avrupa üniversitelerinde teoriler üretmeye devam ettiler. Biyoloji, tıp, kimya, aerodinamik alanında sürgündeki bilim insanları önemli işler yaptılar. Rus dili mültecileri birbirine ve geçmişlerine bağlayan en büyük etkendi. Yeni nesil yazarlar geçmişin izinden çok yaşadıklarının etkisinde kalarak yaşadıkları ülkelerin edebiyatının içinden metinler

yazdılar. Hatta yaşadıkları ülkelerin dilinde yayın yaptılar. Raeff sürgündeki kültürel hayat için üretim yapan sürgünlerin hayatlarındaki üretkenliği en çok etkileyen sürecin ekonomik imkânsızlıklar olduğunu savunur. Avrupalı çağdaşları gibi sürgünlerin rahat yaşamları olmadı. 1930'larda sürgün yazarlar ve Sovyet vatandaşları arasındaki bağ koptu. Yazarlar üstten dayatmacı stereotiplerden oluşan sosyalist realizm övücü metinlere karşıydılar. Bu durumda mülteci yazarlar Sovyet toplumunu nasıl etkilemeleri nasıl beklenebilirdi? Bu etkiyi yaratmak için Stalin'in ölümünü beklemek gerekecekti.

Marc Raeff'in kitabındaki Beyaz Ruslar hakkındaki literatüre yaptığı en önemli katkı diasporadaki kilise ve sürgünlerin inançları üzerine yazdıklarıdır. Raeff'e göre politik görüşleri ne olursa olsun mülteciler hayatlarının anlamını yitirmişlerdi. Rus toplumunu bir arada tutan ahlaki değerler çökmüştü. Aynı dilden insanlar artık karşı kamplarda yer alıyorlardı. Aile üyelerinden bazıları mülteci olduğundan fiziki olarak ayrılmıştı. Din adamları bir yandan I. Petro'nun koyduğu ve kiliseyi devletin denetimine sokan yasalardan mustarip iken, bu etkiyi silecek olan ateist bir hükümetin yönetimi altına girmenin paradoksunu yaşıyordu.

Sovyet gençleri anti inanç kampanyası ile büyüdüler. Din adamlarının sayısı azaldı. Sovyet hükümeti 1920'lerin sonunda kilise ve din adamları üzerinde baskı kurdu, kamplara ve sürgünlere gönderdi. Sürgünler için gündelik hayat problemleri çözmenin yanı sıra dini gruplar entelektüel ve ruhsal sorunların da konuşulmasına katkı sağladı. Bazı din adamları zaten yurtdışına kaçmıştı. Rus Ortodoks kilisesinin olduğu yerlere gittiler. İç savaşta faal olan din adamları Sırbistan ve Slovenya'ya sığındılar. Atina ve Sırp patriklikleri kaçanlara yardımcı olunması konusunda vaaz verdiler. Balkan Ortodoks kiliseleri Rus rahiplere kucak açtı. Burada tek muallakta kalan İstanbul Patrikliği oldu. Kiliseler aracılığıyla yardımlar toplandı. Fiziksel ve duygusal ihtiyaçları karşılamak öncelikleri oldu. Çocuklar için Rus dilini öğrenmenin yollarından biri kiliselerin desteklediği derslerdi. Rus mültecileri Ortodoks kilisesinin önemini sürgünde yeniden keşfetti. Toplumsal, maddi ve kültürel rolleri yeniden üretildi. Kilise gündelik hayata, hayatın seküler yanları da kiliseye dahil edildi. Kilise yurtdışında mültecilerin entelektüel hayatında kültürel mirasın devamında aktif rol aldı. Katolik ve Protestanların nazarında Rus Ortodoks Kilisesinin imajı değişti.

Marc Raeff kitabının son bölümünü Rus tarihçilere ve Rus tarih yazımının sürgünde yeniden şekillenmesine ayırır. Rus Devrimi bütün sınıfların durumunu etkilediğinden dolayı Rusya tarihinin sürgündeki tarihçiler tarafından yeniden yazılması mümkündü. Rusya tarihi yeniden meydan okuyan bir açıyla yazılacaktı. Sürgünde 500'e yakın eğitimci ve bilim insanı vardı. Materyal eğitim için kariyerlerine devam etmek, Rus bilimini yaymak ve gelecek kuşaklara aktarmak istiyorlardı. Prag'da tarihçiler Rus Tarihçileri adı altında bir grup kurdular. Çalışmalarındaki en büyük sıkıntı arşivlere ulaşamamaktı. Cevap aradıkları soru ilk soru "Nasıl oldu da devrim gerçekleşti?" idi. Sürgündeki tarihçiler kendi bakış açılarına göre cevaplar aradılar. Ancak tarihin gerçekleşmesi için tek bir kanun yoktu. Sürgünde bulunan genç tarihçiler gündelik hayatın zorlukları ile boğuşurken geçmişlerinden ziyade bugünün tarihine yaşadıkları ülkelerin perspektifinden bakıyorlardı. Ayrıca arşivlere ulaşmak kolay değildi. Devrimin tarihini

yazmak için farklı ülkelerde bulunan Beyaz Ordunun arşivlerini bir araya getirmek gerekiyordu. Bu arşivleri bir araya toplamak ise yıllar alacaktı.

Devrimin tarihini yazanlar pozitivist bir eğitim almıştı. Arşivlere dayanan, politik, sosyal ve ekonomik nedenler arayan anlayış Rusya'nın sonunda Avrupa'nın bir parçası olacağı anlamını çıkarıyorlardı. Bu yüzden aslında devrimin olması kaçınılmazdı. İkinci yaklaşım Avrasyacılık Rusya'yı anlamak için steplerden miras kültürüne kadar bakılmasını savunuyordu. Avrasyacılığın kurucusu N. Trubetskoy Orta Avrupa'dan Pasifik'e tek bir kültürün olduğunu savunuyordu. Rusya bir Batı devleti değildi. Ama Batının bilimine de karşı olmadığı gibi, Batının yüklemesi bir kültür devrimine de karşıydı. Tarihçiler bu teoriyi indirgemeci bir yaklaşım olarak eleştirdiler. Avrasyacılığı devam ettiren G. Vernadskiy oldu.

Marc Raeff kitabında sürgündeki bir toplumun hayatını nasıl yeniden düzenlediğini ve yarattığını ortaya koymaya çalışır. Mülteciler kültürleri bakımından buldukları ülkeye göre barışçıl ya da fethedici olabilirler. Kültür açısından Rusya'dan sürgün edilenlerin şiir, kitap, basın ve yayın, bale, akademi gibi alanlarda üretimleri Gurbetteki Rusya'da devam etti. Rusya tarihinde ilk defa entelektüeller sürgün sayesinde özgürlüğün, sansür olmadan üretmenin tadını çıkardılar. Raeff'in Rusya tarihine orijinal katkılar sunduğu metni yazıldığında Sovyetler Birliği hala hayattaydı. O yıllardan bu zamana kadar Rusya Federasyonu arşivlerinde çalışan tarihçilerin sayısı büyük bir artış kaydetti. Türkiyeli tarihçiler de bu fırsattan yararlanarak ve Sovyet arşivlerini kullanarak iki ülkenin tarihleri hakkında orijinal metinler üretmeye devam ediyorlar. Rusya'da bulunan Beyaz Rus arşivlerinden faydalanarak sürgündekilerin tarihini Türkiye açısından kaleme alacak araştırmacıların Raeff'in kitabından yola çıkarak alana katkı sunacak yeni çalışmalara imza atabilecekleri şüphesizdir.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, Kitap İncelemesine başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the book review.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

